

خاندان امین دارالضرب

علی ططری

احمد مظفر مقام

شواهد و اسناد در دسترس حکایت از آن دارد که امین الضرب‌ها

بنیان‌گذار و موسس نخستین اتاق‌های تجارت و بازرگانی در ایران
قجری و مجری گردآوری و هماهنگی تجار و ایجاد رابطه حقوقی
و اداری با دولت‌های وقت بودند. خانواده امین الضرب نقش مؤثر و
تعیین‌کننده‌ای در نخستین سرمایه گذاری‌های کشور به ویژه در
صنایع مولده بازرگانی و ارتباطات کشور داشتند. آنها به خاطر به
اجاره گرفتن و مقاطعه برخی از تأسیسات دولتی نظیر کارخانه برق
و ضراب خانه... جزو دولت مردان اقتصادی کشور و همچنین به
خاطرا دارا بودن تجارت خانه و ایجاد مجتمع‌های صنعتی بدون
سرمایه و دخالت مستقیم دولت، در زمرة صاحبان صنایع بخش غیر
دولتی قرار داشتند.

امین الضرب‌ها نخستین کارخانه‌های ملی بعد از دوران کوتاه و
زرین صدراعظم بزرگ قاجار امیرکبیر را بنا نهادند.

ویژگی‌های منحصر به فرد ایشان حتی بدان جا رسیده بود که
برخی افراد از گذشته و شرح حال این خانواده تصویری افسانه‌آمیز در
ذهن خود ساخته بودند. ثروت رویایی امین الضرب‌ها در اوآخر دوره
قاجار (در زمان سلطنت مظفرالدین شاه) بیش از بیست و پنج
میلیون تومان تخمین زده می‌شد. هیچ فرد ایرانی در آن دوران این
مقدار ثروت در اختیار نداشت.

حاج محمد حسن اصفهانی کمپانی «امین دارالضرب»
حاج محمدحسن امین الضرب، در نیمه‌ی اول قرن نوزدهم، حدود
سال‌های (۱۲۵۰-۱۲۵۴ هـ / ۱۸۳۴-۱۸۳۷ م) و در اوایل سلطنت
محمد شاه قاجار (۱۲۵۰-۱۲۶۴ هـ / ۱۸۳۴-۱۸۴۸ م) در اصفهان متولد

اشاره: از میان بازرگانان متنفذ ایران معاصر خاندان امین دارالضرب
باخصوص حاج محمد حسن و حاج محمدحسین کمپانی از
جایگاه بسیار مهمی برخوردارند و از بزرگ‌ترین سرمایه‌داران
و تجار قرن سیزده و چهارده هجری به شمار می‌آیند. در این
مقاله با توجه به منابع موجود در مرکز اسناد کتابخانه مجلس
شورای اسلامی سعی شده است پس از شرح مختصوی از
زندگی نامه ایشان چند سند تجاری حاج محمدحسین
امین الضرب در پایان مقاله ارائه گردد. لذا از تمامی همکاران
و عزیزانی که با مساعدت علمی و ارشاد فکری خود به ویژه
جناب آقای خشایار فاتح کارشناس و محقق سکه، ما را باری
نمودند کمال تشکر را داریم. قطعاً انتقادها و پیشنهادهای شما
در این زمینه رهگشا خواهد بود.

مقدمه

گوش بگشای تا زمطلع نو
گوییمت شعر چون دُر شهوار
فخر دوران امین دارالضرب
که بود قدوة الوا الابصار
زر و نقره به خانه‌اش خرمن
لعل و یاقوت پیش او خروار
«محمد علی پیرزاده»

اصفهان بازگشت.
حاج محمدکاظم صراف که بازرگان مشهوری در اصفهان بود و علاوه بر آن دوست خانوادگی و خویشاوند محمدحسن نیز به شمار می‌رفت، حامی او شد. وی در کوچه صرافها و نزدیک خانه محمدحسن زندگی می‌کرد.

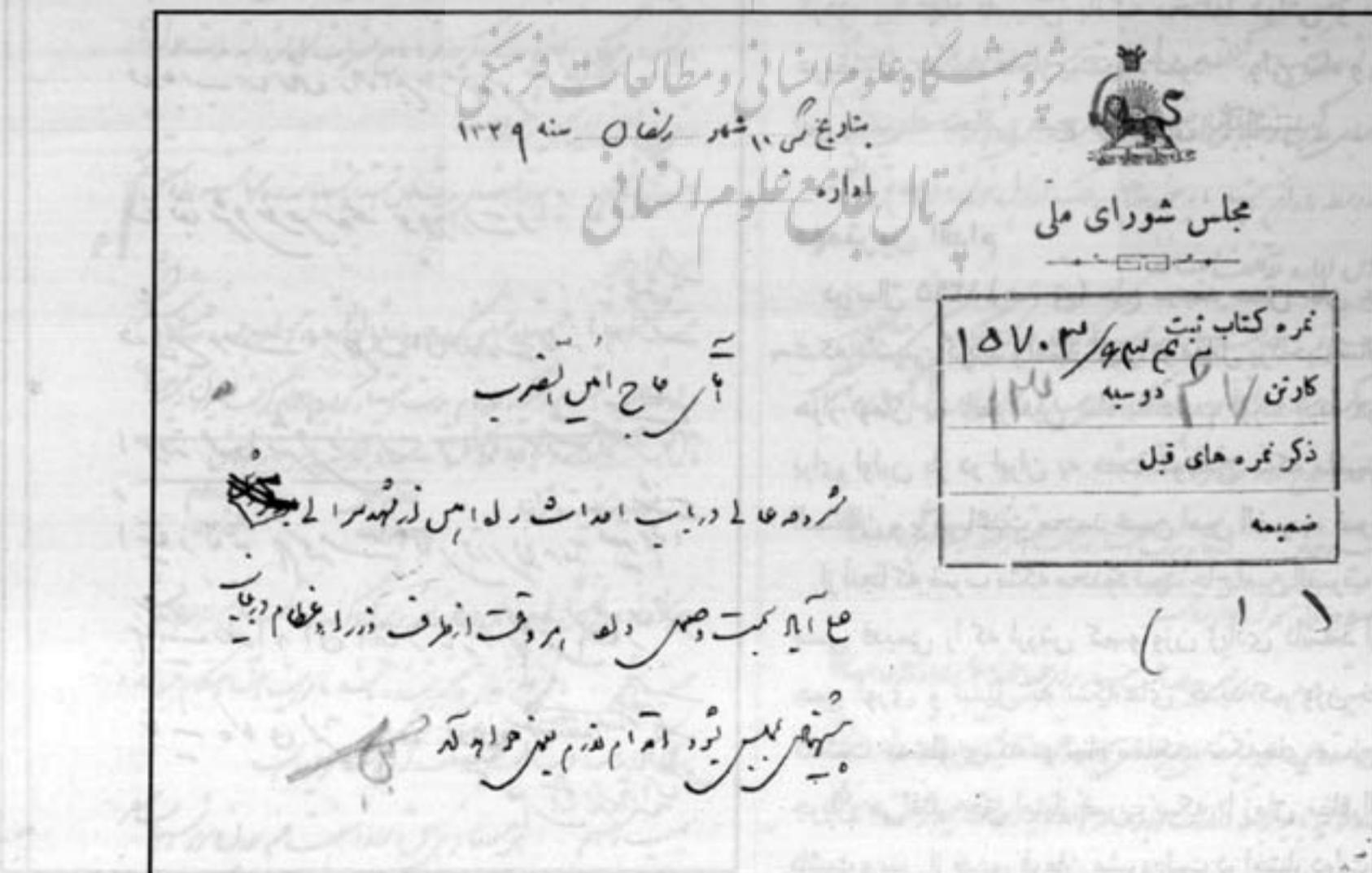
حاج محمدکاظم او را دلداری داده و برای پرداخت وامی که محمدحسن از بازرگانان اصفهانی مقیم کرمان قرض کرده بود به او پول قرض می‌دهد.

برادران محمدحسن به نام‌های ابوالقاسم و محمدرحمی نیز به عنوان شاگرد در حجره‌های بازرگانان دیگر کار می‌کردند ولی به آنها دستمزد داده نمی‌شد و فقط پول ناهار می‌گرفتند. مدتی بدین منوال گذشت تا این که محمدحسن توانست با استفاده از سود معاملات شخصی خود و نیز معاملاتی که برای حاج محمدکاظم انجام می‌داده قروض خود را پرداخته و صدمیان نیز سود کند. وی در حدود ۱۲۷۴ ق / ۱۸۷۵ م اصفهان را به قصد تهران ترک گفت. دریاره زمان ورود حاج محمدحسن امین الضرب به تهران و میزان دارایی و وضعیت او اطلاعات دقیقی در دسترس نیست. در آرشیو خانواده مهدوی نیز اطلاعات موثق راجع به سال‌های اولیه زندگی وی کم است. در زندگی نامه ناتمامی که محمدحسن از پدرش نوشته آمده است که وقتی امین الضرب در جوانی حدوداً به سال (۱۸۵۳ م / ۱۲۶۹ ق) به تهران رسیده دارایی او در دنیا شامل

شد. نیاکان بلافصل او آقا محمدحسین حاج مهدی و آقا محمدرحمی به طور موروثی حرفة صرافی داشتند. مادرشان بی‌بی‌ماه خاتم در اصل از مردم خوی بود.^(۱)

پدربرزگ حاج محمدحسن عنوان حاجی داشت و چون داشتن این عنوان مستلزم رفتن به حج بود که توان مالی مناسبی را می‌طلبید، لذا این خاندان می‌باشد دارای منزلت اجتماعی و توانایی اقتصادی بالایی باشند. از طرفی پدربرزگ مادری حاج محمدحسن نیز در خوی، مسجدی به نام خود احداث کرده و دختر خود را به خانواده مرفه‌ی شوهر داده بود. همه فامیل او به صرافی اشتغال داشتند و این شغل در دوره قاجار دارای اهمیت اقتصادی همراه با منزلت اجتماعی بالا بود.^(۲)

حاج مهدی پدربرزگ محمدحسن در ایام نوجوانی او درگذشت و سپس پدرش آقا محمدحسین، وارث حرفة‌ی خانوادگی گردید و در حدود ۱۲۶۰ م / ۱۸۴۴ ق به کرمان رفته برای چند سال مقیم آنجا شد. احتمالاً شغل وی در آنجا خرد کردن برات و سفته حاکمان بوده است ظاهراً او با سرمایه کافی از اصفهان به کرمان رفته در آغاز در امور شغلی خویش موفق می‌گردد، اما بعد از مرگ محمدشاه به سال ۱۲۶۵ ق و خروج حاج میرزا آقاسی صدراعظم از ایران، اوضاع اقتصادی کشور خراب شد و برات‌های دولتی بی‌اعتبار گشت. محمدحسن بعد از فوت پدر در کرمان به دلیل مشکلات عدیده‌ای که برایش پیش آمد ناگزیر با کمک مالی چند تاجر اصفهانی به

تجارت می شود.»^(۵) تا سال ۱۲۸۸ ق. / ۱۸۷۱ م. تقریباً موقعیت حاج محمد حسن به عنوان بازرگانی سرشناس ثبت شده بود. در طول دهه بعد وی کارهای بازرگانی خود را گسترش داده و اعتبار زیادی می یابد از جمله: دریافت لقب از شاه، کار در ضرابخانه و سرپرستی ضرابخانه. و به این ترتیب صاحب مقام دولتی گشته و رسماً به عنوان سرشناس‌ترین صراف دولتی اشتهر یافت. همچنین وی در این دوره تبدیل به مالک بزرگی شد.

در ابتدا حاج حسن فعالیت‌های خود را مصروف مناطق مختلف کشور از جمله خراسان، کرمان و اصفهان به ویژه یزد نمود. او در یزد تجارت خانه عظیمی به راه انداخت. از جمله محصولاتی که حاج محمد حسن در این دوره شروع به تجارت آن نمود و سود هنگفتی نیز داشت تجارت تریاک بود، که عموماً به صادرات تریاک خراسان و اصفهان از راه استانبول به مقصد اروپا مشغول بود. پس از این تاریخ تریاک کالای اصلی صادراتی کشور شد. (که در آن زمان تجات قاتونی محسوب می‌شد) یکی از دلایل فعالیت عمدۀ حاج حسن دو یزد این بود که یزد محل اصلی کشت تریاک در ایران آن دوره بود. (۱۶)

حاج حسن و برادرش حاج ابوالقاسم ملک التجار خراسان امتیاز استخراج معادن فیروزه خراسان را نیز به دست آورده‌اند.^(۷)

امین الضرب در سال ۱۲۹۶ ه. ق (۱۲۸۸ ه. ش) ده سال پیش از آنکه قرارداد امتیاز بانک شاهی انگلیسی در ایران منعقد گردد، پیشنهاد تاسیس بانک مختلط دولتی و مردمی را طی عرضه‌ای به شاه قاجار پیشنهاد نمود.^(۸) ولی شاه و عناصر دربار به این پیشنهاد منطقی هیچ نوع وقوعی نگذاشتند.

مهمترین اقدام علم اسلامی

در سال ۱۲۹۵ (هـ. ق) حاج محمد حسن خان عهده دار ضرب سکه ماشینی گردید و امتیاز آن را در مقابل پرداخت سالی بیست و پنج هزار تومان به ناصرالدین شاه به دست آورد. البته در سال قبل نیز برای اولین بار در ایران به مدت کوتاهی سکه ماشینی توسط امین السلطان و با مساعدة محمد حسن امین الضرب، ضرب گردیده بود. از آنجا که ضرب سکه محدود نبود، حاج امین الضرب کلیه سکه‌های مسی قدیمی را که ارزش کم و وزن زیادی داشتند از جریان خارج، جمع آوری و تبدیل به سکه‌های جدید کم وزن نمود به جریان گذاشت. به طوری که در تمام مملکت سکه‌های مسی به حد وفور به جریان می‌افتد. حق امتیاز ضرب سکه تا زمان مظفرالدین شاه ادامه داشت و پس از صدور فرمان مشروطیت در اختیار دولت قرار گرفت.^(۸)

یک عبا، یک چرتکه و یک صدریال پول بود. و بر اساس نامه دیگری که در آرشیو مهدوی موجود است و توسط پسر عمه امین الضرب به نام حاج محمدعلی امین التجار نوشته شده دارایی وی شامل بیست و شش تومان پول نقد و الاغی بود...^(۴)

چیزی که مشخص است محمد حسن به محض رسیدن به تهران مغازه‌ای اجاره و شروع به تجارت کرده و یا به دوره گردی پرداخته است.

او سپس نمایندگی شرکت انگلیسی کوزی را به دست می‌آورد که در امر واردات چلوار بوده است. بعدها به تدریج به واسطه داشتن نمایندگی کمپانی و کارданی و ارتباط با دولت و دربار سلطنتی و عهده دار شدن امور ضرایخانه شخصیت حاج حسن امین الضرب کمپانی شکل می‌گیرد. حاج مهدیقلی هدایت (مخبرالسلطنه) در کتاب خاطرات و خطرات چنین می‌نویسد: « حاجی محمد حسن کمپانی در بدو امر فکرش به آنجا می‌رسد که خرازی بفروش سرمایه نداشته بر طبقی که به گردن می‌اویخته است و دوره می‌گشته به مداومت و قناعت اندک سرمایه به دست می‌آورد مشغول

۱۳۲۹ / ۲۰

بِعْدَمْ نَسْخَ مُسَبِّرِ مَكَارِ شُورَارِ حَلَقَ

در بب س می راه ام امشهر است علیه شکار

ک بقا شروع پرسش شد و وزارت فناوری علوم و تحقیقات

دایمنی هست از طرف ان وزارت خانه آمده است

امروز محمد اشرف موزارت فراموش نموده است

اَيْتَ زَنَمَهُ هِمْ كَهْ مَسَ اَقَارِ فَزَرْ فَلَمَرْ هَ تَعَمَّهُ مَدَ

نهیت سواد ان ایت زن بیوم کور رکھ فطر

نے ۰۰۰ نکریم لفہ بھی رکھتے ہیں

داشت.^(۱۱) حاج حسین در «کالژ نزدیک مارسی و در لیون»، در امور ابریشم سرمایه گذاری کرد و مانند یک کمپانی معتبر تجاری اروپایی و آمریکایی در رشته‌های مختلف سرمایه گذاری نمود.^(۱۲) او در لندن، پاریس و چین دفاتر تجاری بزرگی داشت. وی با ادسا، استراخان و قسطنطینیه از طریق طرابیوزان تجارت وسیعی داشت و در همه شهرهای مذکور دارای نماینده تجاری مقیم بود.^(۱۳)

در این دوره کس دیگری از سرمایه داران ملی وجود نداشت که پا امین الضرب پرایری کند.

ارتباط امين الضريب با سيد جمال الدين اسدآيادي

از قراری که در کتاب نقش سید جمال الدین در بیداری مشرق زمین تألیف محمد محیط طباطبائی آمده است. حاج محمد حسن امین الضرب و سید جمال الدین اسد آبادی دارای روابط حسن‌های با یکدیگر بوده‌اند و در این کتاب به پنج نامه از نامه‌های سید جمال الدین به امین الضرب اشاره شده است.^(۱۲) ناظم الاسلام کرمانی

او ضرب سکه را در ولایات مختلف از جمله دارالسلطنه اصفهان،
دارالسلطنه قزوین، دارالدوله کرمانشاه و... و حتی دارالخلافه تهران
منسخ نموده و همه را به صورت سکه‌های متحداًشکلی درآورده
در تمام ایران په جای انداخت.

دیگر اقدامات و سرمایه گذاریها

حاج محمد حسن اصفهانی امین الضرب به تاسیس کارخانه‌های بلور چینی، کبریت‌سازی و بافندگی نیز همت گماشت.^(۱) حاج حسن و حاج حسین امین الضرب به تدریج با غالب شهرهای بزرگ داد و ستد تجاری برقرار کرده و شرکاء و نمایندگانی داشته‌اند. آنها در روسیه و اروپا نیز دارای نمایندگی تجاری بودند. امین الضرب در شهرهای قاهره و بیروت که به آنجا تنباکو صادر می‌کرد نماینده داشت وی به روسیه ابریشم، پشم و محصولات دیگر صادر می‌کرد و در این مسکو دارای زمین و مستغلات بود و نماینده تجاری

در گذشت و جنازه‌اش را به نجف برده و در جنب گلسته ایوان حضرت امیرالمؤمنین علی (ع) به خاک سپرده شد.^(۱۸)

حاج محمد حسین امین دارالضرب

محمد حسین امین الضرب یگانه فرزند حاج محمد حسن امین الضرب اصفهانی بود که در محرم سال ۱۲۸۹ قمری در تهران متولد شد. او در تمام امور تجاری تازمان حیات پدرش در کنار او بود و مدتی نیز برای ادامه تحصیل و تجارت به اروپا سفر نمود. محمد حسین امین الضرب در نهضت مشروطه ایران فعالانه وارد شد و کمک‌های مالی او پشتونه اقتصادی مشروطه خواهان بود و به همین خاطر بود که در دوره اول مجلس شورای ملی به نمایندگی انتخاب شد و در مجلس سمت نیابت ریاست را عهده دار شد.^(۱۹) (۱۳۲۵ ه. ق).

او پس از کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ ش به دستور دولت «سید ضیاء الدین» بازداشت شد که پس از چندی از توقيف خلاصی یافت و پس از آن در ادوار هفتم و هشتم و نهم مجلس شورای ملی و مجلس موسسان (۱۳۰۴ ش) به نمایندگی برگزیده شد. او در اواخر عمر به ریاست اتاق تجارت تهران نیز منصوب گردید.^(۲۰) در برخی از فرازهای مقاله اشاراتی به بعضی از اقدامات اقتصادی حاج محمد حسین شد در اینجا لازم دیدیم به یکی از پرفایده‌ترین اعمال او یعنی تاسیس کارخانه برق اشاره کنیم.

در سال ۱۳۲۳ ه. ق ماشین‌های یک کارخانه برق را با سرمایه و همکنون خود به ایران آورد و در سال ۱۳۲۵ ه. ق شروع به کار کرد و قادر بود تا ۴۰۰۰ چراغ روشنایی بدهد. این نخستین کارخانه برق شهری تهران و دومین کارخانه برق کشور بود. این کارخانه برق قصر گلستان، ارک و عمارت‌های دولتی را تأمین می‌نمود.^(۲۱) خیابان امیر کبیر فعلی تهران نیز به همین خاطر در گذشته خیابان چراغ برق نامیده می‌شد.

و بالاخره

محمد حسین امین الضرب که سال‌ها از بیماری قند خون رنج می‌برد و مدتی نیز جهت معالجه به فرانسه عزیمت نموده بود، پس از بهبود نسبی به تهران بازگشت.

و بالاخره ایشان هنگامی که در شب بیست و پنجم آذرماه سال ۱۳۱۲ در مجلس ضیافت آقای «حاج شریعتمدار دشتی» می‌بهمان بود اظهار کسالت نموده و به منزل می‌رود و در ساعت یازده همان شب با سکته قلبی دار فانی را وداع می‌گوید.^(۲۲) وی در زمان مرگ ۶۲ سال سن داشت و در قم در صحن امین‌السلطان به خاک سپرده شد.

نیز در اثر معروف خود، «تاریخ بیداری ایرانیان» اشاره‌ای به این موضوع داشته و می‌گوید: «از اشخاصی که با مقاصد سید جمال الدین اسدآبادی همراه شدند مرحوم حاج محمد حسن امین الضرب بود». ^(۲۳) و بنابر برخی روایات و نوشته‌ها سید جمال‌الدین در بدو ورود به تهران اغلب به خانه حاج محمد حسن می‌رفته است، «سید جمال‌الدین اسدآبادی در ۱۳۰۶ به تهران آمده و در منزل حاج محمد حسن امین الضرب جد مهدوی‌ها مهمان بود».^(۲۴)

البته این موضوع و نقش امین‌الضرب در انتشار آراء و افکار سید جمال‌الدین و یا به عنوان پشتیبان مالی افکار ایشان نیاز به یک بحث مفصل و مبسوط دارد که در این مجال نمی‌گنجد. حتی بحث در مورد ارتباط امین‌الضرب و میرزا رضای کرمانی که گفته می‌شود از دست «فروشان ایشان در کرمان بوده و در تهران نیز به استخدام او در آمده بود». ^(۲۵) از این امر مستثنی نیست و به توضیحات بیشتری نیاز دارد.

سرانجام

سال‌های پایانی عمر امین‌الضرب نمی‌توانست سال‌های خوبی برای او باشد. ترور ناصرالدین شاه و عزل حامی او امین‌السلطان باعث شد که وقایع ناگواری منتظر او باشد، این وقایع با بیماری او توأم شد و «سرانجام این که در شعبان ۱۳۱۶ ق در سن ۶۳ سالگی

دبل کریم، خویه‌زند خانم را هفت فروردین پدر کریم بره جعل کرد
الله حکیمه از ولادن کریم عافت بشه و سفینه بهم داشت، بر کریم سو
قدر از دروغ عطف رشکارم در محله در راه درس بمعیظ می‌زد و زن
بیت هنر صاحب می‌زد و در کارهای درحقیقت حایی مکصر درست
رساند و در هر کوره در حملت لادرانه همراهی داشت و هزار رخ زن و در کرمه
سرانجام در چند لذت در حب بصدر می‌شناخیا حکمت و در این خط رشکارم
باشد رفع ۲۰۰۰ فرمود
سته ام مرتفعات فیاضین حملت و صاحب سیار و کارگاه
بنی شرکاء و صاحب سیار بجهات صدیقه حملت عیار این رفع علیه

از خاندان امین‌الضرب اسنادی در کتابخانه مجلس وجود دارد که جهت اطلاع محققان از یک نمونه از فعالیت‌های اقتصادی این خانواده یک امتیازنامه و چند سند موجود در کتابخانه ارائه می‌گردد.

اَسْمَاءُ الْمُرْسَلِينَ مِنْ كِتْبَ حَدَّرَاهُ اَبْهَرَهُ اَبْهَرَهُ بَهْرَهُ بَهْرَهُ بَهْرَهُ
صَدَرَتْ فَارِزَةَ اَسْمَاءُ الْمُرْسَلِينَ مِنْ كِتْبَ حَدَّرَاهُ اَبْهَرَهُ اَبْهَرَهُ بَهْرَهُ بَهْرَهُ بَهْرَهُ
لَذْهَرَتْ لَعَزَّرَهُ فَارِزَهُ تَرَبَّهُ مَرَسَّهُ اَبْهَرَهُ اَبْهَرَهُ بَهْرَهُ بَهْرَهُ بَهْرَهُ
دَرَسَ اَرْيَانَ دَرَسَ عَيْنَهُ اَرْيَانَ دَرَسَ اَبْهَرَهُ اَبْهَرَهُ بَهْرَهُ بَهْرَهُ بَهْرَهُ
دَوْهَ اَوْلَى دَرَسَ عَيْنَهُ اَرْيَانَ دَهْرَهُ اَبْهَرَهُ اَبْهَرَهُ بَهْرَهُ بَهْرَهُ بَهْرَهُ
حَلَّرَهُ صَدَرَهُ بَرْزَعَهُ اَلْجَبَرَهُ دَسَ فَرْدَغَرِيَهُ سَجَابَرَهُ اَمِنَ اَبْهَرَهُ بَهْرَهُ بَهْرَهُ
دَهْمَ دَهْمَ اَنْتَهَيَهُ زَرَهُ زَرَهُ حَضَرَهُ اَرْيَانَ فَارِزَهُ اَبْهَرَهُ بَهْرَهُ بَهْرَهُ
نَرَمَ حَصَبَ اَنْتَهَيَهُ فَعَلَهُ مَيْخَدَهُ رَدَارَهُ جَذَلَهُ كَرَهُ دَلَهُ دَهْمَهُ دَهْمَهُ
مَيْلَهُ حَطَّهُ دَهْمَهُ دَهْمَهُ دَهْمَهُ دَهْمَهُ دَهْمَهُ دَهْمَهُ دَهْمَهُ دَهْمَهُ دَهْمَهُ
حَصَبَهُ حَصَبَهُ كَلَاهُ كَلَاهُ لَهُ بَهْرَهُ بَهْرَهُ بَهْرَهُ بَهْرَهُ بَهْرَهُ بَهْرَهُ بَهْرَهُ
مَهْدَهُ نَاهِيَهُ بَهْرَهُ فَلَادَهُ دَلَاهُ حَجَارَهُ
جَسْمَ اَمِنَ اَبْهَرَهُ حَصَبَهُ دَلَاهُ دَلَاهُ دَلَاهُ دَلَاهُ دَلَاهُ دَلَاهُ دَلَاهُ دَلَاهُ
اَنْتَهَيَهُ زَرَهُ زَرَهُ خَدَهُ خَدَهُ بَهْرَهُ بَهْرَهُ بَهْرَهُ بَهْرَهُ بَهْرَهُ بَهْرَهُ
حَرَوْنَ اَلْوَالَهُنَّ سَرَّهُ رَحَفَهُ مَيْرَهُ دَسَهُ اَمِنَ اَمِنَ بَهْرَهُ خَدَهُ خَدَهُ خَدَهُ
بَهْرَهُ
شَمَ صَحَبَهُ يَهِيَهُ حَمَدَهُ رَهَبَهُ لَاهَيَهُ حَدَّرَاهُ اَبْهَرَهُ اَبْهَرَهُ بَهْرَهُ بَهْرَهُ

امتیاز راه مذکور به تاریخ جمادی الاول ۱۳۲۴ ق [۱۲۸۵ ش] به ایشان واگنار گردیده بود و در نتیجه تقاضای رسیدگی و احراق حق

معرفی سند

محمد حسین امین الضرب می باشد:
الف - نامه ای که حاج محمد حسین
شورای ملی در باب ساختن راه آهن از
آباد [قائم شهر] به همراه امتیاز نامه‌ی آ
آهن از بندر مشهد سرالی شهر بار فرو
ملی فرستاده است. صورت امتیاز نام
حسین امین الضرب تبعه دولت ایران
عامه به نام دولت علیه ایران می باشد.

محمد حسین امین الضرب می باشد:

الف - نامه ای که حاج محمد حسین امین الضرب به مجلس شورای ملی در باب ساختن راه آهن از مشهد سر [بابلسر] الی علی آباد [قائم شهر] به همراه امتیاز نامه ای که جهت ساختن یک خط راه آهن از بندر مشهد سر الی شهر بار فروش [بابل] به مجلس شورای ملی فرستاده است. صورت امتیاز نامه منعقده مابین حاج محمد حسین امین الضرب تبعه دولت ایران و از طرف دیگر وزیر فوائد عامه به نام دولت علیه ایران می باشد.

ب - نامه ای دیگر که حاج محمد حسین امین الضرب به ریس مجلس شورای ملی [میرزا صادق خان مستشارالدوله] در شکایت از اعطای امتیاز راه شوسه از مشهد سر الی بار فروش به شخص دیگر، است. امین الضرب در متن این عرضه بیان داشته که قبلاً

به مقام منيع مجلس شورای ملی
در باب ساختن راه آهن از مشهد سر الی علی آباد سابقاً شرحی
عرض شده بود و به وزارت فوائد عامه رجوع فرمودند در این مدت
از طرف آن وزارتخانه اقدامی نشده است امروز مجدداً شرحی به
وزارت فوائد عامه نوشته و صورت امتیاز نامه هم به خدمت آقای
وزیر فوائد عامه تقدیم داشت اینک سواد آن امتیاز نامه را هم برای
استحضار خاطر نمایندگان محترم لفا ایفاد داشت زیاد عرض نیست.
[امضاء] اقل الحاج محمد حسین امین الضرب

این شود و مصلحت بیشتر باشد و مدنیات و خصوصیات از این
ردیف برخاسته

دیگر نیز این نسبت داشته باشد که مصلحت برای این کار غیر
مکافای است

این دو همچنان که در این مقاله مذکور شده است در این دو پیش
مال تجربه خواهد شد و در این دو پیش داده شده است

در این دو همچنان که در این دو پیش داده شده است در این دو پیش
تجربه خواهد شد و در این دو پیش داده شده است

این دو همچنان که در این دو پیش داده شده است در این دو پیش
تجربه خواهد شد و در این دو پیش داده شده است

این دو همچنان که در این دو پیش داده شده است در این دو پیش
تجربه خواهد شد و در این دو پیش داده شده است

این دو همچنان که در این دو پیش داده شده است در این دو پیش
تجربه خواهد شد و در این دو پیش داده شده است

این دو همچنان که در این دو پیش داده شده است در این دو پیش
تجربه خواهد شد و در این دو پیش داده شده است

این دو همچنان که در این دو پیش داده شده است در این دو پیش
تجربه خواهد شد و در این دو پیش داده شده است

این دو همچنان که در این دو پیش داده شده است در این دو پیش
تجربه خواهد شد و در این دو پیش داده شده است

این دو همچنان که در این دو پیش داده شده است در این دو پیش
تجربه خواهد شد و در این دو پیش داده شده است

این دو همچنان که در این دو پیش داده شده است در این دو پیش
تجربه خواهد شد و در این دو پیش داده شده است

این دو همچنان که در این دو پیش داده شده است در این دو پیش
تجربه خواهد شد و در این دو پیش داده شده است

پنجم پنجم پنجم پنجم پنجم پنجم پنجم پنجم

با این قطعه و خدمت عرض شد

ششم ششم ششم ششم ششم ششم ششم ششم

باید این روزهای خواهش داشت و در صورت این روزهای خواهش داشت

این روزهای خواهش داشت و در صورت این روزهای خواهش داشت

این روزهای خواهش داشت و در صورت این روزهای خواهش داشت

این روزهای خواهش داشت و در صورت این روزهای خواهش داشت

این روزهای خواهش داشت و در صورت این روزهای خواهش داشت

این روزهای خواهش داشت و در صورت این روزهای خواهش داشت

این روزهای خواهش داشت و در صورت این روزهای خواهش داشت

این روزهای خواهش داشت و در صورت این روزهای خواهش داشت

این روزهای خواهش داشت و در صورت این روزهای خواهش داشت

این روزهای خواهش داشت و در صورت این روزهای خواهش داشت

نمودن در کارگری راه و صد هزار مترمتر

دور زنیم اگر کسی مدار عبور از خط سکان این نیزه را مشهود می شوند

چهارم چهارم چهارم چهارم چهارم چهارم چهارم چهارم

«سند شماره ۱-۳»

۱۰ رمضان ۱۳۲۸ [۱۵۷۰/۶/۱۲] ش

به مقام منیع رئیس مجلس مقدس ملی دامت شوکه

در ۲۵ جمادی الآخر ۱۳۲۸ عرضیه تقدیم شد که امتیاز راه شوشه

از مشهد سر [بابلسر] الى بارفروش [بابل] که می خواهند به دیگری
بدهنند مخالفت با امتیازی است که در ماه جمادی الاولی ۱۳۲۴ به

حقیر و شرکاء از طرف دولت علیه ایران مرحمت شده و ضمناً

عرض شده بود از وزارت فوائد عامه استدعا شده است اجازه ممتد

کردن راه آهن از مشهد سر الى علی آباد را مرحمت فرمایند. پس از

آن در کمیسیون فوائد عامه مجلس مقدس سواد امتیاز نامه که در

جامدی الاولی ۱۳۲۴ به حقیر و شرکاء مرحمت شده تقدیم داشتم

«سند شماره دو»

مجلس شورای ملی به تاریخ شهر ۱۰ شهر رمضان سنه ۱۳۲۹

نمره کتاب ۱۵۷۰/۶/۱۲ [۱۲۹۰/۶/۱۲] ش

کارت ۲۷ دوسيه ۱۳

ذکر نمره های قبل

ضمیمه

آقای حاج امین الضرب

مشروعه عالی در باب احداث راه آهن از مشهد سر الى علی آباد

سمت وصول داده هر وقت از طرف وزرای عظام در این باب

پیشنهادی به مجلس بشود اقدام لازم به عمل خواهد آمد. [امضاء]

ماده اول - دولت علیه ایران امتیاز امتداد راه آهن از بندر مشهد سرالی بار فروش برای حمل و نقل هر نوع مال التجارت و مسافر و غیره به حاجی امین الضرب مرحومت می‌فرمایند.

[ماده] دوم مدت این امتیاز از تاریخ امضای این قرار نامه چهل سال شمسی است.

[ماده] سوم - صاحب این امتیاز فعلایک خط را دایر خواهد کرد ولی در صورت لزوم می‌تواند خطوط متعدد از بندر مشهد سرالی بار فروش امتداد دهد.

[ماده] چهارم - صاحب امتیاز هر گاه بخواهد از بار فروش الی علی آباد رانیز خط راه آهن ممتد نماید به همین قرارداد مجاز است.

[ماده] پنجم - امین الضرب حق دارد اجازه و اختیار دارد برای این امتیاز و ممتد نمودن این راهها ایجاد شرکتی از تبعه داخله بنماید هر گاه احدي از شرکای تبعه خارجه بشود حقوق او از این شرکت بر طرف می‌شود و سهام آن شخص به تبعه داخله باید داده شود و همین طور است نسبت بورژه شرکاء.

[ماده] ششم - صاحب امتیاز مختار است از این که خط راه آهن

یک مرتبه هم حضوراً در باب اجازه کشیدن راه آهن از مشهد سر به علی آباد حضوراً عرض نمودم تا حال که تقریباً سه ماه از اظهارات حقیر گذشته ابدأ جوابی از مجلس مقدس و وزارت فوائد عامه نرسیده است. از طرف دیگر می‌شنوم ساسانیان بر حسب اجازه که از مجلس گرفته است در راه شوسه از مشهد سر به بار فروش خیال اقداماتی دارد بلکی مخالف امتیاز و صرفه حقیر است لازم شمردم خاطر مبارک را از این ترتیب مستحضر نمایم که زودتر اقدامات لازمه بشود.

[امضاء] الحاج محمد حسین امین الضرب

سند شماره ۳-۲

امتیاز نامه بجهت ساختن یک خط راه آهن از بندر مشهد سرالی شهر بار فروش صورت قرار نامه از طرفی آقای وزیر فواید عامه به نام دولت علیه ایران و از طرفی حاجی محمد حسین امین الضرب تبعه دولت ایران

PERSIA (IRAN)		PERSIA (IRAN)	
50 Dinar = 1 Shahi 1000 Dinar = 20 Shahi = 1 Qiran (Kran) 10 Qiran = 1 Toman (Tuman)		New Year Issues Silver <small>These pieces, although having monetary value, were primarily exchanged on New Year tokens among friends. Valued at 3 Shahi by weight, they bear only the word "Shahi" and often are known as Shahi coins or "white shahis."</small>	
NASIR AL-DIN SHAH A.H. 1264-1313 (1848-1896)		12 2000 Dinar 1296-98 (27mm) ... Fine 2.00 13 5000 Dinar 1296-97 (35mm) ... 40.00	
Copper 			
1 12 Dinar ND, AH 1301 (1884) 15mm ... Fine 4.50 2 25 Dinar ND, 1294-1300 (20mm) ... 1.00 *4 50 Dinar ND, 1294-1303, 1330 (error) 25mm75 5 100 Dinar ND, 1297-1307, 1330 (error) 30mm ... 2.50 4a 1 Shahi ND, 1305 (25mm) ... 6.00 5a 2 Shahi ND (30mm) ... 12.50		7 (A9) EF Shahi 1296, date within wreath (17mm, thin) ... V. Fine 3.50 *7a (3) Shahi ND, 1297-1308, date at bottom ... 2.50 7b (3) Shahi 1313, date in lion's legs ... 3.00 <small>Obv: in name of Nasir Rev: in name of Schah al-Zaman</small>	
Regular Issues Silver A. Values in Qiran and Dinar 		12 2000 Dinar 1300-01 (27mm) ... Fine 12.50 <small>Note: Former Nos. 7 and 8 (copper-nickel 50 and 100 Dinar 1293) are not believed to be regular issues.</small>	
9 1/4 (Qiran) ND, 1296-1309 (1879-82) 15mm ... 1.00 10 500 Dinar ND, 1296-1306 (18mm) ... 1.50 *11 1000 Dinar ND, 1296-98 (23mm) ... 1.00		12 2000 Dinar 1300-01 (27mm) ... Fine 12.50 <small>Obv: 3-line legend Rev: Date at bottom</small>	
9d 1/4 (Qiran) 1312 (15mm) ... 4.00 *10d 500 Dinar 1311-13 ... 7.50 11d 1000 Dinar 1311 (23mm) ... 7.50 12d 2000 Dinar 1311-12 (27mm) ... 2.50		15 1 Toman (10 Qiran) 1304 (1884) ... Gold 250.00 B. Values in Shahi and Qiran 	
10b 10 Shahi 1310, 3-line legend ... 10.00 *10c 10 Shahi 1310-11, 4-line legend ... 7.50 11c 1 Qiran 1310-11 (23mm) ... 2.50 12c 2 Qiran 1310-11 (27mm) ... 3.00 13c 5 Qiran 1311 ... 75.00		15 1 Toman (10 Qiran) 1304 (1884) ... Gold 250.00 C. Qiran-Dinar values resumed 	
14 1/4 (Qiran) ND, 1312 (15mm) ... 4.00 *15 500 Dinar 1307 (1889) ... 17.50		15 1 Toman (10 Qiran) 1304 (1884) ... Gold 250.00 D. Commemorating Shah's Return from Europe 	
16 2 Toman 1307 ... 365		16 2 Toman 1307 ... 365	

را از کنار جاده حالیه که از مشهد سر به بار فروش می‌رود عبور بدهد یا از نقطه دیگر که خود انتخاب خواهد نمود.

ماده هفتم - آهن آلات و ماشین و اشیایی که برای ساختن راه و استاسیونها لازم است اعم از این که از داخله باشد یا از خارجه بکلی از گمرکات و هر گونه عوارض معارف است بدیهی است در موقع ورود اسباب و ماشین و ادوات مسطوره اداره گمرک حق تفتشی دارند که چیزی خارج از لوازمات داخل نشده باشد.

[ماده] هشتم - هر گاه این راه‌ها از نقطه عبور نماید که خالصه دولتی باشد دولت علیه قیمت زمین را مطالبه نخواهد فرمود ولی اگر از اراضی دیگران عبور نماید باید قیمت زمین را به صاحب زمین بدهد که آن قیمت به میزان عادله باشد چنانچه از طرف صاحب زمین سختی بشود دولت علیه مساعدت خواهد فرمود که صاحب آن به قیمت عادله بفروشد چنانچه با مساعدت دولت علیه باز هم صاحب زمین در فروش به قیمت عادله راضی نشود صاحب امتیاز مجاز است که قیمت زمین را به موجب تقویم ده نفر اهل خبره و دو نفر ممیز و مصدق از طرف وزارت فواید عامه برآورد نموده در بانکی به اطلاع وزارت فواید عامه امانت بگذارند و زمین را تصرف نموده راه‌ها را امتداد دهد توضیح این که دولت علیه تعهد می‌فرمایند در

چنین صورتی هیچ وقت دعاوی و اعتراضات صاحب زمین را بر صاحب امتیاز از محل اعتنا ندانند فقط صاحب زمین را بر وجوهی که در بانک امانت گذارده شده محق بدانند.

[ماده] نهم - از محل عبور این راه‌ها تا مسافت دو فرسخ هر گاه سنگ و ریگ و شن یافت شود که متعلق به دولت باشد دولت اجازه می‌دهد بدون مالیات و عوض و عوارضی به مصرف راه برساند.

[ماده] دهم - کلیه اراضی و اینیه و استاسیونها و انبارهای متعلق به راه از هر گونه عوارض معاف است.

[ماده] یازدهم - هر مقدار از این راه‌ها که تمام بشود صاحب امتیاز حق دارد که مسافر و هر قبیل مال التجاره حمل و نقل نماید و کرایه دریافت دارد.

[ماده] دوازدهم - از تاریخ امضای این قرار نامه الی سی سال کلیه عایدات راه متعلق به صاحب امتیاز است از سال سی و یکم از خالص عایدات بعد از وضع هر جور مخارج آنچه فایده مانده باشد صدی ده از منافع حق دولت است که صاحب امتیاز به دولت خواهد داد. به این ملاحظه در سال سی و یکم دولت علیه حق دارند به

خرج خودشان مامورین و مفتشین در استاسیونها بگذارند که صورت مخارج را با صورت عایدات ثبت نمایند و صاحب امتیاز متعهد است که از سال سی و یکم دفاتر مرتبه خودشان را در هر موقع وزارت

فواید عامه اظهار نماید.

[ماده] سیزدهم - صاحب امتیاز حق دارد در تمام مسافت راه تلفون مخصوصی که فقط کارهای راجع به راه را گفتگو نماید دایر داشته باشد.

[ماده] چهاردهم - مامورین تلگراف دولتی را صاحب امتیاز در راه آهن مجاناً حرکت خواهد داد.

[ماده] پانزدهم - پست دولتی را که ممکن است به مهر دولتی باشد صاحب امتیاز به اتفاق مامور پست در واگون از درجه دوم حمل و نقل نماید و اجرت حمل و نقل را با وزارت پست باید قطع و فصل نماید.

[ماده] شانزدهم - دولت علیه ما هشت سال امتداد راه آهن از سایر بنادر مازندران به دیگری واگذار نخواهد فرمود در صورت لزوم چنین راهی ابتدا به صاحب این امتیاز اختار خواهد فرمود اگر صاحب این امتیاز الی چهل روز از قبول آن استنکاف نمود دولت علیه اجازه آن را خواهد داد به شرط این که صاحب امتیاز جدید خساراتی را که به صاحب این امتیاز به واسطه ایجاد راه آهن تازه وارد می‌شود از عهده براید.

[ماده] هفدهم - هر گاه صاحب امتیاز نخواهد این امتیاز را به دیگری انتقال دهد که غیر از تشکیل شرکت باشد باید به وزارت فواید عامه اظهار نماید.

العاده از قبیل ناخوشی های مهلهکه یا اتفاقات دیگر که قویاً مانع پیشرفت کار بشود البته مدت طول آن وقایع ناقض این امتیاز نخواهد شد.

[ماده] بیست و پنجم - بعد از انقضای مدت این امتیاز اسباب و آساییه [اثاثیه] راه متعلق به دولت علیه خواهد بود.

[ماده] بیست و ششم - اختیار تعیین کرایه حمل و نقل مال التجاره و مسافر بر عهده صاحب امتیاز است ولی صاحب امتیاز تعهد می کند در تمام مدت امتیاز کرایه که خواهد گرفت از میزان ذیل علاقه نشود.

مال التجاره از مشهد سر الی بار فروش خرواری هشت قران مسافر از مشهد سر به بار فروش درجه اول سه قران درجه دوم دو قران و هر گاه از بار فروش الی علی آباد را ممتد شود بر میزان کرایه به تناسب فرسخ افزوده خواهد شد.

[ماده] هجدهم - صاحب امتیاز در مدت امتیاز به هر شکل صلاح اداره کردن امورات خود را بداند مختار است دیگری حق مداخله و مزاحمت در امورات اداره و داخلی صاحب امتیاز ندارد همین طور صاحبان املاک و اراضی جنب راه حق تجاوز و تخطی و مداخله نمودن در کارهای راه و حدود آن ندارند.

[ماده] نوزدهم - اگر کسی برای عبور از خط راه آهن به غیر از موقعی که مستحفظین اجازه می دهند عبور نماید و گرفتار خطر و زحمتی شود صاحب امتیاز مسئولیتی ندارند به همین جهت است که صاحب امتیاز متعهد است در نقاطی که معابر دائمی است همیشه مستحفظ بگذارد و آن مستحفظ با علامت مخصوص خواهد بود.

[ماده] بیستم - در راهی که صاحب امتیاز برای امتداد راه آهن تعین می کند هر چه نهر و مجرای آب فعلًا حاضر است صاحب

امتیاز به خرج خود باید پل بسازد که راه آهن از روی آنها عبور کند ولی بعد از تمام شدن راه در ظرف مدت امتیاز اگر برای ملاکین و صاحبان اراضی احداث نهر جدیدی لازم شود که متصل به راه آهن یا از وسط راه آهن باشد باید خود صاحبان ملک از پول خودشان مطابق دستورالعمل مهندس اداره بلا تخلف بسازند.

[ماده] بیست و یکم - صاحب امتیاز متعهد است که اقلًا دو دستگاه ماشینی که قطار راهها را حرکت می دهد به انضمام ده واگون برای مسافر و حمل و نقل مال التجاره به هر شکل که خود صلاح داند حاضر داشته باشد.

[ماده] بیست و دوم - در تمام مدت امتیاز صاحب امتیاز قطار راه آهن را به هر نوع قوه که صلاح بداند متحرک خواهد ساخت.

[ماده] بیست و سوم - در موقعی که صاحب امتیاز برای حفظ خط راهها و اداره متعلقات راهها از دولت علیه مامورین نظامی و غیرنظامی بخواهد و خود صاحب امتیاز حقوق آن مامورین را تعهد نماید باید به توسط وزارت فواید عامه اظهار نماید و دولت علیه مرحمت خواهند فرمود.

[ماده] بیست و چهارم - صاحب امتیاز متعهد است از تاریخ امضای این قرارنامه الی یک سال شروع به عملیات کند و تا چهار سال بعد از تاریخ امضای این امتیاز راه از مشهد سر بیار فروش را به اتمام رساند چنانچه هر یک از این دو موعد را بگذراند و ایفا به قرارداد نکند این امتیاز از درجه اعتبار ساقط است هر گاه در این مدت موانع فوق

سمت راست حاج محمد حسن امین الضرب - سمت چپ حاج حسین امین الضرب هر دو به رسم محمول زمان عطمه که مردم عادی و تجاری برسزمند اشتند برسزد ارت.

[ماده] بیست و نهم - صاحب امتیاز و شرکا در تحت حمایت مخصوص دولت علیه هستند که در هر مورد دولت لازمه تقویت و همراهی را خواهند فرمود و هر گونه موافع و اشکالاتی که موجب تعطیل ساختن راهها یا حرکت دادن قطار راه آهن باشد رفع خواهند فرمود.

[ماده] سی ام - مرافعات فی مابین دولت و صاحب امتیاز و شرکا یا بین شرکا و صاحب امتیاز به محاکمات عدیله دولت علیه ایران رجوع خواهد شد.

[ماده] بیست و هفتم - مامورین دولتی که محقق شده باشد ماموریت آنها هنگام عبور از راه کرایه مسافت آنها نصف کرایه مسافرین است.

[ماده] بیست و هشتم - هر مسافری حق دارد هفت من به وزن تبریز اسباب سفر بدون کرایه با خود حمل کند اضافه از هفت من بشود باید کرایه بدهد اطفال سه ساله الی چهار ساله از دادن کرایه معاف هستند و مسافرین همه وقت باید کرایه را قبل از ورود به قطار راه آهن در محلی که برای فروش بلیط معین می شود بدهند.

بی‌نوشت‌ها:

- * امین الضرب کلمه‌ای مرکب عربی است. همان گونه که از صورت این کلمه برمی‌آید از دو جز امن به معنای کسی که امانتی به او سپرده شده و ثقه اطمینان است و نیز شخص مورد اطمینان و کلمه الضرب: به معنای زدن است و مجازاً به معنای سکه زدن تشکیل شده است اما معنی بسیط آن این است که شخصی که از طرف دولت امتیاز ضرب سکه را می‌گرفت.
- ** مراد از کمپانی: محمد حسن امین الضرب مدتها نمایندگی کمپانی انگلیسی چلوار قوزی که حرف کوزی (kozy) را بر عهده داشت.
- ۱- شیرین مهدوی، زندگی نامه‌ی حاج محمد حسن کمپانی امین الضرب، (تهران: نشر تاریخ ایران، ۱۳۷۹)، ص ۴۷.
- ۲- همان و نامه حاج محمد علی امین التجار در رشت به تاریخ ۹ ذی قعده ۱۳۱۲ق / آوریل ۱۸۷۹م، آرشیو مهدوی، تهران.
- ۳- همان، ص ۶۳.
- ۴- همان.
- ۵- مهدیقلی هنایت (مخبر السلطنه)، خاطرات و خطوط، (تهران: زوار، ۱۳۷۵) چاپ چهارم، ص ۴۷.
- ۶- پیشین، ص ۱۳۸.
- ۷- احمد اشرف، موانع تاریخی و رشد سرمایه داری در ایران: دوره قاجار، (تهران: زمینه، ۱۳۵۹)، ص ۷۹.
- ۸- خسرو معتقد، حاج امین الضرب: تاریخ تجارت و سرمایه گذاری صنعتی در ایران، (تهران: جائزه، ۱۳۶۶)، ص ۵۰۸.
- ۹- فرهنگ و هوشنگ نوین فرح بخش، سکه‌های رایج ایران در یکصد سال اخیر، (تهران: موسسه نوین فرح بخش و پسران، ۱۳۴۹). صص ۴ و ۳.
- ۱۰- ناصرالدین شاه حسینی، تعلن و فرهنگ ایران: از آغاز تادوره پهلوی، (تهران: انتشارات دانشگاه ساسایان انقلابه ۱۳۵۴)، ص ۲۶۶.
- ۱۱- چارلز عیسی، تاریخ اقتصادی ایران، ترجمه، یعقوب آزاد، (تهران: گستره، ۱۳۶۲)، صص ۶۴ و ۶۳.
- ۱۲- احمد اشرف، همان ص ۷۴.
- ۱۳- خسرو معتقد، همان ص ۵۶۴.
- ۱۴- چارلز عیسی، همان ص ۶۴.
- ۱۵- محمد محیط طباطبائی، نقش سیدجمال الدین اسدآبادی در بیداری مشرق زمین، مقدمه و ملحقات سیدهادی خسرو شاهی، (قم: دارالتبیغ اسلامی، ۱۳۵۰)، صص ۱۹۶ تا ۱۸۵.
- ۱۶- ناظم‌الاسلام کرمانی، تاریخ بیداری ایرانیان، به اهتمام: علی اکبر سعیدی سیرجانی، بخش اول، (تهران: آگاه و لوح، ۱۳۵۷)، ص ۸۲.
- ۱۷- عبدالله مستوفی. شرح زندگانی من: جلد اول، (تهران: زوار، ۱۳۷۱)، چاپ سوم، ص ۳۹۷.
- ۱۸- شیرین مهدوی، پیشین، ص ۲۶۸.
- ۱۹- مهدی باضناد، شرح رجال ایران، جلد سوم، (تهران: زوار، ۱۳۷۸)، چاپ پنجم، ص ۳۶۲.
- ۲۰- حسن مرسل وند، زندگی نامه رجال و مشاهیر ایران: (تهران، ۱۳۲۰-۱۳۹۹ش)، جلد اول، (تهران، ۱۳۷۶)، چاپ دوم، ص ۲۹۱ و ۲۹۲. ور. ک. محمد معین، فرهنگ فارسی: جلد پنجم (تهران: امیرکبیر، ۱۳۵۶)، چاپ دوم، ص ۱۸۱.
- ۲۱- خسرو معتقد، پیشین، ص ۶۰۷.
- ۲۲- حسن مرسل وند، پیشین، ص ۲۹۲.